

T J A L E G E

Moerh

Moere

Moere lea eatnemen stööremes sjædtoe. Fierhten jaepien stuerebe jih gisseebe sjidtieh, jih muvhth gaajh båries.

*Moerh joekoen vihkeles jih daerpies gaajhkesidie orreme.
Dejtie nuhtjeme gosse dållem biejedh jih iebnh
deerpegidie jih vætnose gaavneth. Beapmose jih
daalhkesinie aaj nuhtjeme.*

Lastemoerh

Såekie

Såekien laste

Lasten kruana klaerie lea klorofylle.

Åvtesne såekien lasteste kruana klaeriem darjoejin.

Fotosyntese:

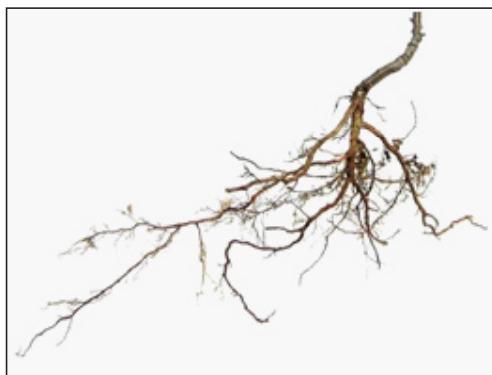
Lasth karbondioksydem (CO_2) elmeste vaeltieh jih oksygenem (O_2) darjoe. Ovmessie dijnegijstie moere energiem åådtje. Gaajhkh dyjrh jih almetjh oksygenem daarpesjeh ihke voejngehtidh.

Åeksie

Moeresne gellie åeksieh gusnie lasth leah dibrehtamme.

Gosse gåetiem doerkestidh dellie laenjie-doerkh dåajodh.

Roehtse

Roehtsen leah guhkies veadtah mejnie moere tjaetsiem muelteste vaalta. Mueltien sisnie ovmessie saelhtieh, mah moeride daerpies.

Daavtjeme veadtijste maahta deajvoeh jih jeatjah viedterh darjodh.

Moeren-liedtje/ valte

Skierrehts

Åvtesne saemieh jijnjh deerpegh moerijste darjoejin:
gåetien deakekhk, sjighth, letnieh/ treavkah, klaahkah, gierehtsh, svæhkah, gæjsah, giedtieh,
vinhtsh, geegkh, lihtieh, gåajvoeh j.j.

Moerh

Moerijste maahta dâllem biejedh.
Dâlle baahkesem jih tjoevkem vadta.
Dâllesne maehtebe prihtjegem voessjedh,
beapmoeh doeltehtidh jih bissedh,
vaarjoeoh gejhkiedidh jih jijtjemse
biktiehtidh.

Gosse dâllem biejedh dellie biessie
hijven faadteginie.

Gosse derhriegåetiem tseegkedh dellie
biessieh njelledh jih biessedidh åvtelen
darhvedh.

Biessie

Såekien-lïedtjen bijre lea
biessie.

Biesseste aaj deerpegh darjoejin.

Njabre (njabre-biessie) lea jissehts skielte
biessien nuelesne. Åvtesne dam njimke-
dahkine saejriej nille beejin.

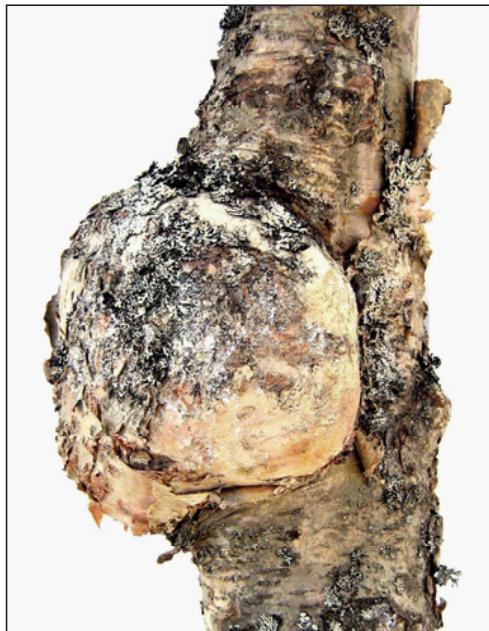
Baarhkoe

Biessien nuelesne
baarhkoe.

Dueljeh, gaamesh jih gaalloeh rîrresjibie
gåaroemassee. Sesniah båårhkesjibie
juktie skåerrieh ovmessie vætnose
aalhtedidh.

Sarven jallh govsen hovrh båårhkesjin
baarhkoehkidie, laemtjide, joksegidie,
garrestahkide j.j.

Fijfere

Muvhth moeren-liedtjine
fijferh sjidtieh.

*Fijferistie guksieh, naehpieh jih gaerieh
darjobe.*

Tjaana/ tjeana

Tjaana dihte lea sjiere
goebpere mij såemies
såekesne sjædta.

*Juktie davvodh dellie ovmessie
daalhkesh meehtin moerijste hååkedh.*

Åvtesne duavlam darjoejin (novsehkh), mejnie
gaskemen ektime, dålle-staeline jih sjinhte-
gierkiejgumie, tsihkijehtin gosse dållem beejin.

*Tjaanam næjka-/ tjoejhke-raerine aaj provhkin
båeltegh.*

Åvtesne daavlesjin jijnjh skiemtjelassi
jih baaktjesi vuestie. Daavlem beejin
baaktjesen nille jih mænngan båeltiejin.

*Baehkie lea veelkes duavla. Dam
provhkin gierhkemasse biejedh.*

Såekien dorkemh

Såekien leah minngeles jih
hurries goejh.

Såekien goeje

Goejeste orre moere
sjædta gåessie mueltien
sijse båateme.

Såaketje

Lasth mah vyskedamme

Tjaktjege moeren lasth vyskedieh. Kruana klorofylle moerese vihth båata. Viskes jih rööpses klaerih jijhtieh jih laante dan tjaebpies vååjnoe.

Såekieboelte tjaktjege

Bertie lea 800 - 1000 m.m.b. (meterh mearoen bijjelen).

Vaeresne såaketjh, vißjh jih stråmhpoeh.

Såekien lasth mah boelneme

Minngemes lasth deavesese gehtjeh jih buelnieh.

Såekie daelvege

Daelvege moere liegkede.
Eatneme lea galmeme jih
ij moere naan tjaetsiem
åadtjoeh.

Urpieh

Gijregiesien gosse goekedh
jih bijvele dellie orre lasth
behtsiedieh.

Skierrie/ skiesjlie

Skierrie aaj lastemoere.

Lasth leah hijven gåatome gjyregieseste tjaktjegeasan.

Raavnije

Raavnijen lasth
jih pleajmah

Raavnijen
baektjerh

Raavnijen
muerjieh

Raavnijen baektjerh kruana. Njoetseldh muerjieh leah rööpses.

Raavnijen muerjieh leah sovre. Jis dejtie doeltehte dellie njaekies marmeladem bearkose åådtje.

Saalje

Saaljen laste

Saaljen dorkemh

Saaljen baarhkoe aaj buerie båårhke-dæmman.

Daelvege sarvh/ vaejsjieg saaljen baarhkoem berrieh.

Sierke

Gellie ovmessie sierkh
gååvnesieh.

*Tjaebpies viskes klaeriem åådtje jis sierkh
doeltehte.*

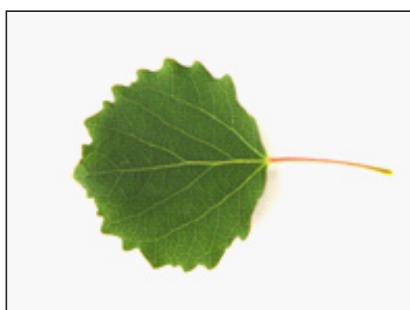
*Sierkesne salisylyre gååvnese, mij buerie
raerie vaejlien jih baaktjesen vuestie.*

Sierkestahke

Suvhpie

Suvhpien laste

**Liejpie/
bissiemoere**

*Liejpien giren tjaebpies rööpses
klaerie. Dejnie maahta skåerrieh
liejpedidh.*

Liejpien laste

Liejpien baahrtsegh

Leevegh-moerh

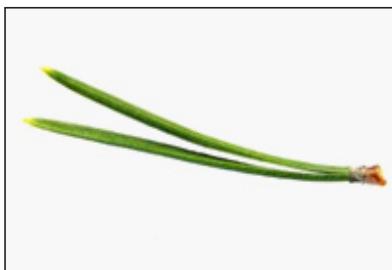
Leevegh-moerh leah abpe jaepiem kruana.
Dah moerh maehtieh gaajh båries sjidtedh.

Bietsie

Bietsie maahta 500 jaepien
båeries sjidtedh jih 30
meterh jalle.

Bietsien leevegh

Leevege lea guhkies jih
siegkies goh naaloe.
Leevegh leah 6-7 jaepieh
dibreldahkesne eannan
skijlieh jih orre leevegh
sjidtieh.

Bietsien baahtsege

Bietsien gürre

Moeren-liedtjen bijre
lea gürre.

*Jijnhj ovmessie åhtehtsh, ledtih jih
dyrjh moerine årroeminie.*

Göölvestahke

*Guhkiem juassah provhkin gürrem
göölvedh ihke jaavvoeh åadtjodh
beapmose.*

Guvvien vaalteme:
Ewa Ljungdahl

Bietsien gaessie

*Gaesesten bådtjam darjoejin.
Gaessiem bovtsen båervine voessjin,
maam saejride provhkin biejedh.*

Hijven baenide aaj gaessiem soeskedh.

Såervie

Såervie lea båeries
bietsie mij gajhkeme.

Såerveste gierhkemh darjoejin.

*Byjje-letnieh byjje-moereste
darjoejin.*

Såasta/ sååstehke

Muvhten såervesne sjiere viskeskruana
burhvie, mejnie provhkin våårenjassh
krotdesjidh.

Såervien roehtse

Såervien roehtsesne
jijnjje dervie.

*Derviemoerh provhkin
bæltedh ihke derviem
ðadtjodh.*

*Buerie bædtja muadtese,
gaamegidie, letnide jj.
ðadtjoejin gosse derviem
bærvine sjilkehtin jih
pleentin.*

Ståamhpe

Såervie-moerh

*Gåessie såervie-moere buala dellie
tjuavkede sjæda.*

Beetsehke

Bietsie-vuemesne hijven burhvie-laante bovtside.

Joevjemh

Krievve joevjemh jih skierrechts aaj gååte.

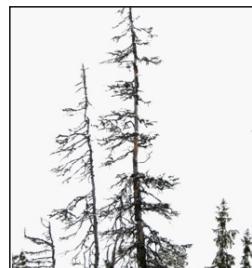
Joevjeme-moerh aaj daelviegåatome.

Goese

Goese maahta 350 jaepien
båeries sjidtedh jih medtie
40 meterh jalle.

Råårhkesje/ rååtkesje

Laanoe

Goese-doerkh/ leeveh-doerkh

Goesen baahtsege

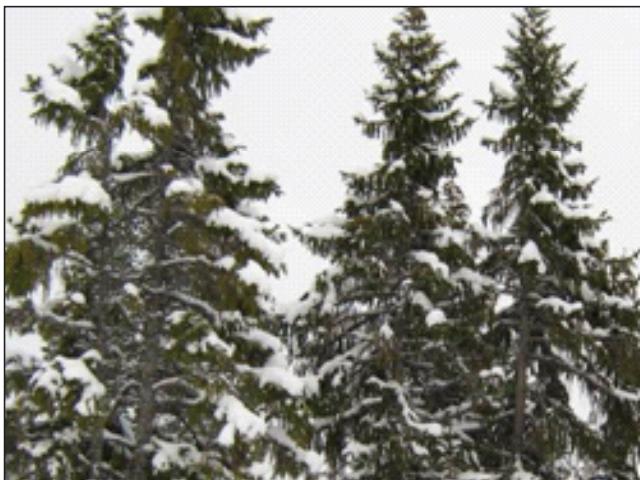
Akten baahtsegen leah
gellie goejh.

Goesen goeje

Goejeste orre moere
sjædta.

Goese-råhtoe

Leevegh-moeren löövje lea hijven jovkedh sovhten, ðejjiesaejrehtsen jih gossehtsen vuestie.

Gasngese

Gasngese aaj leevegh-moere. Vaeresne ij díhte stuerebe sjídh enn goh stråmhpoe.

Gasngesen durrie

Gasngesen aalojne provhkin saejrieh reejnedh.

Gasngesen muerjieh

Voestes jaepien gasngesen muerjieh leah kruana. Mubpien jallh gåalmeden tjaktjen gosse njoetseme dellie plaave.

Muerjieh daalhkesinie provhkin. Daelie dejtie bihkebe jih gejhkiedibie krodtine.

Gasngesen gítne

Gasngesen gitneste tjaebpies viskes klaeriem darjoejin.

Laavenjassh

Mij moere?

1. Mij lea moere?
2. Mij lea lastemoere?
3. Mij lea leevegh-moere?

Mij moeride?

1. Mij moeride leah lastemoerh?
2. Mij moeride leah leevegh-moerh?
3. Mij moeride abpe tijjem kruana?

Moeri bijre:

1. Man åvteste moerh vihkeles jih daerpies?
2. Guktie åvtesne moeride nuhtjin? Guktie daelie?
3. Maam maehtebe ov messie moerijste darjodh?

Moerigujmie barkedh:

1. Tjööngkedh lasth jih leevegh gaajhkh moerijste.
Gejhkedh deitie jih njimkehth paehperasse.
Tjaelieh dej moeri nommh dan nualan.
2. Ohtsedh ohtje moeretjem jih vaeltieh dam gåatan.
Soptsesth guktie dihthee vååjnoe.
3. Guvvedh aktem moerem. Tjaelieh moeren ov messie
stuhtji nommh guvvien nualan.
4. Soptsesth guktie dah ov-messie moerh jeatjahtuvvieh
jaepie doekoe.

Moeri bijre soptsestidh:

1. Veeljh aktem moerem. Tjaelieh tekstem dan bijre.
2. Tjaelieh laavlomem jallh tjihtesem akten moeren bijre.
3. Tjaelieh soptsesem: "Skåajjesne".

Baakoelæstoe

baahtsege - kongle
baarhkoe, baarhka - bark
baektjere - kart, bærkart
beetsehke - furuskog
biessie - never
bietsie - furu
dorkeme - bladknopp; rakle
fifere - rilkule
gaessie - kvae
gasngese - einer
gasngesen durrie - einerkvast
girre - bark av bartre og innerbark av løvtre
gítne - lav på stein og tre
goeje - frø
goese - gran
goese-doerkh, leeveh-doerkh - granris, bartrekvister
goese-råhtoe, goese-råhta - granskog
göölvestahke - hull i tre som skyldes avskaving av barken
joevjeme - hengelav
laanoe, laana - stor gren av gran
laste - løv, blad
lastemoere - løvtre
leevege - barnål; gren, kvist av gran eller furu
leevegh-moere - bartre
liejpie, bissie-moere - or
moere - tre; ved
moeren-liedtjie, valte - trestamme
muerjie - bær; frukt
pleajma - blomst
raavnije - rogn
roehtse - rot, stubbe
råårhkesje, rååtkesje - tørrgran
saalje - selje
sierke - vier
sierkestahke - vierkratt
skierrechts - lav som vokser på trær; bark

skierrie, skiesjlie - dvergbjørk
ståamhpe - trestubbe
suvhpie - asp
såaketje - liten bjørk
såasta, sååstehke - halvtørr furu
sækje - bjørk
sækje-boelte - bjørkeskog
såervie - tørrfuru
tjaana, tjeana - sopp på bjørk
urpie - bjørkeknopp om våren
veadta, viedtie - rottåg, rottrevle
åeksie - gren, kvist

Gaaltijh:

Knut Bergsland & Lajla Mattsson Magga:

Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja/ *Sydsamisk-norsk ordbok*, Samisk utdanningsråd, Iðut 1993

Knut Bergsland: *Gåebrehki soptsesh/ Rørrossamiske tekster*, Norsk Folkemuseum, 3. utg. 1992

Ingvar Svanberg/ Håkan Tunón (red.): *Samisk etnobiologi – Människor, djur och växter i norr*, Bokförlaget Nya Doxa 2000

Yngve Ryd: *Eld – Flammor och glöd – samisk eldkonst*, Bokförlaget Natur och Kultur 2005

Aajge

Postadresse:

Postboks 301
7361 Røros

Besøksadresse:

Sundveien 12
7374 Røros

Tlf. 72 41 93 00 (sentralbord ved Røros vgs)
Fax 72 41 93 45

www.aajge.no